

8. Печчеи А. Человеческие качества : пер. с англ. / А. Печчеи. – М. : Прогресс, 1985. – 312 с.
9. Райзберг Б. А. Словарь современных экономических терминов / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский. – М. : Экономика, 2008. – 316 с.
10. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / под ред. А. А. Гриценко. – Х. : Форт, 2008. – 928 с.
11. Гринберг Р.Г. Экономическая социодинамика / Р. Г. Гринберг, А. Я. Рубинштейн. – М. : ИСЭ-ПРЕСС, 2000. – 276 с.
12. Решетило В. П. Синергия становления и развития региональных экономических систем : монография / В. П. Решетило ; Харк. нац. акад. город. хоз-ва. – Х. : 2009. – 218 с.
13. Евстигнеева Л. П. Новые грани ментальности. Синергетический подход / Л. П. Евстигнеева, Р. Н. Евстигнеев. – М. : Ленанд, 2011. – 192 с.

УДК 663.6

Помінова І.І.*старший викладач кафедри економічної теорії та права
Харківського державного університету харчування і торгівлі*

ГЛОБАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

У статті розглянуто одну з найважливіших сучасних тенденцій розвитку освітньої сфери – глобалізацію вищої освіти. Визначено понятійно-категоріальний апарат процесу інтернаціоналізації вищої школи та його основні форми. Проаналізовано стан включеності українських ВНЗ в світовий освітній простір та обґрунтовано необхідність застосування ними глокального формату.

Ключові слова: глобалізація освіти, наднаціональна освіта, міжнародна освіта, інтернаціоналізація освіти, транснаціональна освіта, глокалізація освіти.

Pominova I.I. GLOBAL DETERMINANTS OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS OF NATIONAL EDUCATIONAL SYSTEMS

В статье рассмотрена одна из важнейших современных тенденций развития образовательной сферы – глобализация высшего образования. Определен понятийно-категориальный аппарат процесса интернационализации высшей школы и его основные формы. Проанализировано состояние включенности украинских вузов в мировое образовательное пространство и обоснована необходимость применения ими глокального формата.

Ключевые слова: глобализация образования, наднациональное образование, международное образование, интернационализация образования, транснациональное образование, глокализация образования.

Pominova I.I. GLOBAL DETERMINANTS OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS OF NATIONAL EDUCATIONAL SYSTEMS

One of the most important modern trends of educational sphere development – higher education globalization – is considered in the article. The conceptual and categorical framework of higher school internationalization process and its main forms are defined. The condition of Ukrainian higher schools' involvement into the world educational environment is analyzed and the necessity of applying glocal framework is substantiated.

Keywords: globalization of education, supernational education, international education, internationalization of education, transnational education, glocalization of education.

Постановка проблеми. Сучасна система світового господарювання, основними атрибутами якої є глобалізація та інтелектуалізація, потребує від людини знань та вмінь, актуальних як для національної, так і світової економіки. Відповіддю на такі запити стала зміна парадигми освіти: спостерігається відхід від моноцентричної моделі розвитку освіти, що редуціюється діями окремих національних систем, до розгляду освітньої системи як феномену глобальної соціальної цілісності.

У світовому освітньому просторі активно відбуваються інституційні перетворення, які змінюють відокремлений розвиток національних освітніх систем на їх кооперацію та інтеграцію. Зазначені процеси потребують наукового осмислення, бо в цьому аспекті практика значно випереджає теорію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми глобалізації освіти аналізуються в роботах багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців: концепція глобальної освіти (М. Барбер, К. Донналлі, С. Моторна, Д. Олдермен, А. Панарін, С. Разві, П. Скотт, Н. Федотова, М. Щелкунов та ін.); проблема створення глобального університету та поширення віртуальної освіти (О. Журавльов,

Б. Крук, Г. Телегіна та ін.); різні аспекти Болонського процесу як складової глобалізації та інтеграції в світовий освітній простір (Б. Брок-Утне, П. Гречко, В. Журавський, І. Майбуров, Г. Максимов, В. Садков, К. Хан, Дж. Хауг та ін.).

Проте питання пошуку шляхів ефективної включеності національних систем вищої освіти в глобальний освітній простір та світове інтелектуальне середовище залишаються актуальними.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у розкритті змісту інституційних перетворень національних освітніх систем в результаті глобалізації освітньої сфери.

Задля досягнення цієї мети необхідно розв'язати такі завдання:

- виявити особливості глобалізації освітньої сфери в постіндустріальну епоху;
- визначити понятійно-термінологічний апарат глобалізаційних процесів в освітній сфері;
- розкрити сутність процесу глокалізації вищої освіти як напряму розвитку наднаціональної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток інтернаціоналізації вищої освіти має довгу іс-

торію. Ідея кроскультурного співробітництва в освіті, науці та мистецтві зародилася у XVII ст. З кінця XIX ст. і до середини XX ст. міжнародна діяльність вищої школи головним чином слугувала насадженню культури метрополій в колоніальних та постколоніальних країнах. Після Другої світової війни процес інтернаціоналізації став різноманітнішим, вищі навчальні заклади були втягнені в потужний рух освітньої експансії та демократизації освітніх можливостей. Масове розповсюдження вищої освіти стало розглядатися як гарантія конкурентоспроможності держави в глобальній економіці. Вищі навчальні заклади тривалий час формувалися виключно за державні кошти, що визначало їхню політичну залежність. Наприклад, Радянський Союз для тисяч студентів з країн третього світу створював в найкращих своїх університетах спеціальні освітні програми з метою поширення соціалістичної ідеології.

Постіндустріальний розвиток економіки та інформатизація визначають сучасний етап інтернаціоналізації вищої освіти, що проявляється в таких формах: обмін студентами за програмами включеного навчання; обмін викладачами для стажувань та проведення лекцій; обмін студентами для проходження виробничої та переддипломної практики; проведення міжнародних конференцій, семінарів та олімпіад; виконання спільних наукових, освітніх, методологічних досліджень та публікація результатів; розробка нових програм всіх рівнів з використанням закордонного досвіду й кращих практик викладання; створення спільних навчальних матеріалів та посібників, електронних засобів навчання; здійснення програм подвійних дипломів; застосування міжнародних стандартів оцінки якості програм, міжнародні акредитації тощо.

З кінця XX ст. вплив процесів глобалізації на національні системи вищої освіти постійно зростає і, за визначенням П. Скотта, «глобалізація – це, можливо, найбільш фундаментальний виклик, з яким зіштовхнулася вища школа за всю більш ніж тисячолітню історію свого існування» [1]. Сьогодні настає той момент історичного розвитку світової системи вищої освіти, коли національна відокремленість вузів все більше вступає у конфлікт з наслідками та перспективами інтернаціоналізації та глобалізації.

Глобалізація та сучасні інформаційні технології формують глобальний освітній простір. За даними ЮНЕСКО, рівень міжнародної мобільності студентів за останню чверть століття збільшився на 25%. Найбільшу кількість іноземних студентів залучають держави G8. З 2,7 млн осіб, що отримали освіту за межами своїх країн, на частку «вісімки» припадає 90%. За даними Організації з економічного співробітництва та розвитку, в США навчається близько 22% всіх міжнародних студентів. До 2025 р. чисельність студентів, які отримують освіту за кордоном, становитиме майже 5 млн осіб [2].

Через інформаційно-комунікативні технології глобалізація суттєво впливає на вищу освіту, що проявляється, насамперед, в появі таких явищ, як «академічний капіталізм», лібералізація продажу освітніх послуг, мобільність викладачів та студентів. Критики глобалізації вказують на низку негативних наслідків цього процесу в освітній сфері: обмеженість академічних свобод та критичного мислення, викликана залежністю вищих навчальних закладів від фінансування корпораціями; переродження викладача на підприємця шляхом комерціалізації його діяльності; девальвація місцевої університетської культури з причини поглинання англо-американ-

ською моделлю вищої школи; нарощування домінування англійської мови та втрата національної ідентифікації [3; 4].

Нові глобалізаційні виклики, цільові установки світових організацій, державні цілі зближення систем освіти в світі сформувавши практику пропозиції наднаціональної освіти, яка за своїми характеристиками відповідає актуальним потребам сучасної економіки, адаптивна як до будь-якої національної системи освіти, так і по відношенню до носія будь-якої національної культури. Серед позитивних її наслідків відзначимо наступні: отримані освітні послуги дозволяють здійснювати професійну діяльність в різних країнах світу; не потребує оцінювання дипломів та сертифікатів випускників; надає додаткові можливості успішно соціалізуватися в інших країнах; сприяє розвитку дистанційного навчання та віртуальних університетів. Негативними наслідками формування наднаціональної освіти є посилення конкурентної боротьби в сфері вищої освіти, втрата вищою школою національних академічних цінностей, інтенсифікація процесу «втечі умів» за кордон, поява різноманітних форм «освітнього імперіалізму».

У зв'язку з цим як ніколи виникає потреба осмислення сутності наднаціональної освіти за допомогою часто використовуваних (уживаних) в понятійно-категоріальному апараті економічної теорії понять: міжнародна освіта, інтернаціоналізація освіти, трансгранична (транснаціональна) освіта, глокалізація освіти.

Поняття «міжнародна освіта» передбачає обов'язкову участь не менше двох країн в освітньому процесі. Вона розвиває здатність людини оцінювати явища з позиції іншої людини, культури, соціально-економічної формації. На практиці міжнародна освіта реалізується як набір певних міжнародних програм, завданням яких є отримання знань, розвиток умінь і навичок, які можуть знадобитися на ринку праці у міжнародному масштабі. Більшість українських сучасних вузів тим чи іншим способом є суб'єктами міжнародної діяльності, однак рівень такої участі незначний.

Поняття «інтернаціоналізації вищої освіти» тісно пов'язане з попереднім. Інтернаціоналізація визначається як програма реформ, коли освітня установа зіштовхується з необхідністю докорінних перетворень внаслідок мінливих зовнішніх умов розвитку освіти. Сутність інтернаціоналізації розкривається в її характері: сполучення міждисциплінарних, багаторівневих і кроскультурних цінностей, а також у тому, що інтернаціоналізація охоплює всю структуру навчального закладу (весь процес навчання й керування ним). Інтернаціоналізацію, яка значно більше пов'язана з академічними й інтелектуальними цінностями, вважають більш позитивним процесом для вищої школи, ніж глобалізацію освіти, яка інколи виглядає антинаціональним процесом гомогенізації. Інтернаціоналізація зосереджує увагу на взаємних зв'язках різних націй, держав, формуванні мультикультури. Інтернаціоналізація системи вищої освіти означає впровадження міжнародних підходів в такі функції навчального закладу, як викладання, дослідження, надання послуг. На вимогу інтернаціоналізації змінюються навчальні програми, в освітні стандарти та навчальні плани вноситься міжнародний аспект. Інтернаціоналізація системи вищої освіти орієнтована на компетентісну підготовку, яка дозволяє випускникові бути готовим до роботи в умовах зростаючої мінливості взаємозалежного світу. Переваги даного процесу очевидні: об'єднання ресурсів, особливо коли вони важкодоступні; запобігання

дублювання та непотрібного копіювання тем досліджень; краща ідентифікація проектів та зростаюча впевненість в їхній доцільності; поширення меж наукового пошуку.

Прикладом інтернаціоналізації вищої освіти є регіональна інтеграція національних освітніх систем Європи (європеїзація вищої освіти). Впровадження Болонської системи, яка консолідувала прагнення європейців в освітній сфері та сприяла її модернізації, стало протиположним негативним наслідком глобалізації вищої освіти та захистом найкращих фундаментальних основ європейської вищої школи. Процес європейської інтеграції в освітній сфері розпочався 19.06.99 р. з підписання Декларації про узгодження дій щодо розвитку сучасної вищої школи і пошуку загальноєвропейських вимірів у вирішенні спільних проблем. Болонський процес передбачає:

– вищу освіту двох рівнів, де перший орієнтований на одержання ступеня бакалавра, другий – магістра;

– кредитну систему, яка становить єдиний облік процесу навчання у всіх державах (які курси і в якому обсязі прослухав студент);

– незалежний контроль якості освіти, в основу якого покладено не кількість годин, витрачених на навчання, а рівень знань та вмінь;

– мобільність студентів та викладачів, яка передбачає, що для збагачення досвідом викладачі можуть певний період працювати, а студенти – навчатися в університетах різних європейських країн;

– здатність застосування знань випускників університетів в Європі, яка означає, що спеціальності, за якими готуються кадри, будуть потрібні там, а підготовлені фахівці – працевлаштовані;

– привабливість європейської освіти (нововведення мають сприяти зацікавленості європейців, а також громадян інших регіонів у здобутті європейської освіти).

Україна приєдналася до європейської освітньої системи у 2005 році. Відповідна освітня політика має сприяти створенню системи освіти, яка охоплює усі сфери життя; випереджальній ролі освіти; створенню нових знань; зближенню освіти та економіки; зростанню ролі освіти у розвитку особистості; утвердженню усвідомлення рівної корисності інвестицій як в економіку, так і в освіту; подоланню проблем, які гальмують європейську мобільність. Болонська декларація значно прискорила процес реформування вищої освіти в європейських країнах: було реформовано національні системи вищої освіти, змінені програми та відбулися відповідні інституційні перетворення.

З поняттям «міжнародна освіта» також пов'язують поняття «конвертована освіта». Конвертована або подвійна освіта забезпечує два сертифікати або дипломи.

Важливою складовою наднаціональної освіти виступає «трансграничне співробітництво». Трансгранична або (як її частіше називають) транснаціональна освіта означає надання освітніх послуг будь-яким вищим навчальним закладом за межами своєї країни. Під транснаціональною освітою розуміють всі види програм вищої освіти, при здійсненні яких студенти перебувають не в країні розташування вуза, що привласнює кваліфікацію. Будучи прямим результатом глобалізаційних процесів, трансгранична освіта тісно пов'язана з застосуванням нових інформаційних технологій, зокрема, дистанційним навчанням та інтернет-освітою. Освіта вважається трансграничною також при застосуванні вузами різноманітних засобів просування за рубежом власних навчальних

програм шляхом створення представництв, філій і навіть кампусів. Розвиток франчайзингу, у формі освітніх програм якого закордонними філіями вузів і представництвами інститутів дистанційної освіти здійснюється близько 75% експорту освітніх послуг, також є наслідком транснаціоналізації освіти.

Найбільш сильні позиції в експорті освітніх послуг в Європу займають сьогодні США та Великобританія, а діяльність інститутів транснаціональної освіти спрямована в першу чергу на країни Східної та Центральної Європи. За таких умов негнучкість національної системи освіти створює, на жаль, доволі широкий простір для розвитку транснаціональної освіти на вітчизняному ринку, що в умовах міжнародної конкуренції в освітній сфері витіснить національні вузи.

Інтернет-освіта, яка виступає найсучаснішою та найдинамічнішою формою організації надання освітніх послуг, також виступає формою наднаціональної освіти. Її розвитку сприяють віртуальні курси, університети та академії, віртуальні бібліотеки, електронні ресурси. Одним з останніх досягнень є відкриття інтернет-аспірантури в Італії, в якій навчаються здобувачі кількох десятків країн.

Проблеми входження України в глобальний освітній простір, який включає сьогодні більше 150 держав, в умовах вибору європейського напрямку розвитку української економіки набувають першорядного значення. В останній час спостерігається позитивна динаміка міжнародної мобільності студентів з участю українських вузів: зростає щорічно чисельність українських студентів, що вчаться за кордоном (у 2012-2013 рр. – 30 тис. чол., у 2013-2014 – вже 36 тис.). Найпривабливішими країнами для українських абітурієнтів є Польща, Німеччина, Росія, Чехія, Італія, Іспанія, Франція, Канада й Австрія. Але безперечним лідером серед них є Польща – українські громадяни складають найчисельнішу групу серед усіх іноземних студентів – 37% [5].

За три останні роки значно зростає чисельність іноземних студентів в Україні – з 40 тис. до майже 62 тис. чол., проте це тільки 3% від загальної чисельності студентів. Країнами – учасницями Болонського процесу запланований показник 20%, а зараз в Європі вчиться іноземних студентів більше 15% [6]. Українські ВНЗ мають невисокі міжнародні рейтинги, тому є привабливими, в більшій мірі, для азійських країн (Туркменістан, Азербайджан, Китай) та Росії. Найбільш затребуваними серед іноземців є медичні, технічні та культурні навчальні заклади, а також ті, що мають мало аналогів у світі. Більшість студентів-іноземців навчається в Києві (41 навчальний заклад має ліцензію на навчання іноземців) та Харкові (відповідно, 28) [7; 8].

Проектом «Наука України в дзеркалі наукометричної бази даних SciVerse Scopus» оприлюднено новий рейтинг вищих навчальних закладів України за показниками бази Scopus. Станом на 18 квітня 2014 року до бази даних Scopus потрапили 118 вищих навчальних закладів України. Найвищий індекс Гірша (кількісний показник, що заснований на кількості наукових публікацій і кількості цитувань цих публікацій) серед ВНЗ України мають Київський національний університет імені Тараса Шевченка – 65, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна – 50, Львівський університет імені Івана Франка – 41 [9].

На жаль, основною причиною привабливості вітчизняних вузів є невисока вартість навчання – в середньому 3,6 тис. дол., а в обласних центрах Укра-

їни взагалі складає 1,5-2,0 тис. дол. Для порівняння, в США, Австралії середня вартість отримання вищої освіти іноземцями складає 25 тис. дол., в Британії – 19 тис. дол., в Росії – від 7 тис. дол. і вище [10].

Слабка вбудованість в світову освітню систему вимагає пошуку адекватних сучасному стану українських вузів шляхів подолання цієї проблеми. В першу чергу українські вузи мають поглиблювати процеси глобалізації на локальному рівні. Експерти визначають цей процес терміном «глокалізація» або «інтернаціоналізація дому» (internationalization at home). Глокалізація вищої освіти формує в університетах особливий освітній простір, що виходить за межі національної вищої школи та долучає в освітній процес елементи зарубіжних освітніх систем.

Актуалізація «інтернаціоналізації дому» обумовлена незначною питомою вагою студентів вищих навчальних закладів світу, що беруть участь у програмах студентської мобільності і вчать за кордоном, – на сьогодні їх тільки трохи більше 3% із 150,6 млн. студентів. За таких умов засобом задоволення інтересу студентів до міжнародних програм, можливість створення міжнародного середовища навчання й значного розширення кола міжнародного спілкування студентів у своїй країні стає глокалізація.

У зв'язку з цим дуже важливо в навчальних програмах приділити більше уваги вивченню іноземних мов, країнознавства світових регіонів та кроскультурних особливостей роботи в багатокультурному середовищі. Випускникам необхідні саме такі знання й уміння багатонаціонального спілкування, тому що набагато легше мати загальний бізнес з тими, хто знає ринок країни перебування і володіє іноземною мовою без перекладача. Наприклад, в останній час у великих міжнародних фінансових, консалтингових, хай-тек компаніях можна зустріти, наприклад, таку нову посаду, як директор з комплайансу – Compliance Director. Це керівник вищого рівня, який відповідає за відповідність методів і стандартів компанії міжнародним регламентам, правовим і фінансовим стандартам та вимогам країн, в яких вона працює.

Важливим «глокальним» форматом є спільне навчання із зарубіжними студентами, що дозволяє, залишаючись у своїй країні, отримувати досвід спілкування й навчання в міжнародному середовищі, вивчати кроскультурні особливості спілкування з представниками різних країн, освоюючи, наприклад, частину програми іноземною мовою. Інтернаціональне мислення та компетенції визначають сьогодні можливість працювати в мультикультурному діловому середовищі.

Для вітчизняних вузів важливо посилювати міжнародні зв'язки, проте при виборі партнерів треба орієнтуватися на стратегічні цілі вузу та слідувати про-активній тактиці. Партнерство тільки тоді буває успішним, коли його учасники мають схожі цінності, традиції, принципи, наприклад, взаємний комерційний інтерес, «географічна» або «галузева» зацікавленість, принципи роботи із студентами, вимоги

до навчального процесу, використання технічних та онлайн засобів навчання.

Отже, міжнародність української вищої освіти збільшується, що, з одного боку, обумовлене вимогами міжнародних компаній-роботодавців до випускників, а з іншого – більш активним входом на український освітній ринок зарубіжних вузів з метою зайняти нову нішу. Тому українські вузи мають посилити міжнародні можливості своїх програм та переходити на світові стандарти якості освіти, щоб протистояти напору зарубіжних конкурентів і не втратити власний цільовий сегмент.

Висновки з проведеного дослідження. Постіндустріальний розвиток економіки та глобалізація спричинили зміну ціннісних орієнтацій освіти, в основі якої вже не стільки національна замкненість і самодостатність, скільки інтернаціональні уяви та інтеграційна орієнтація національної системи. Стало зрозумілим, що освітні системи, які не формують у випускників як цінність здатність конкурувати в світовому господарському просторі, не асимілюють новітні досягнення в освітній галузі, а зберігають винятково традиційні форми передачі знань, обрікають себе на цивілізаційне відставання.

Не всі загальноприйняті аспекти міжнародності в вищих навчальних закладах приймаються однаково позитивно. Однак виключити глобальний контекст розвитку сьогодні неможливо. Саме тому перед вітчизняною вищою школою постає завдання пошуку нових напрямів вбудовування в систему наднаціональної освіти з метою якісної підготовки спеціалістів, спроможних ефективно інтегрувати національну економіку в глобальне господарське середовище.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Скотт П. Глобализация и университет / П. Скотт // ВВШ «Alma Mater». – 2000. – № 4. – С. 3.
2. Завтра: Світ, Україна, Я // Огляд актуальної наукової дискусії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : experts.in.ua.
3. Брок-Утне Б. Анализ глобальных факторов, влияющих на современную образовательную систему, на примере европейских университетов / Б. Брок-Утне // Высшее образование в Европе. – 2002. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.technical.bmstu.ru.
4. Олдермен Д. Глобализация высшего образования: несколько замечаний по поводу сводного рынка и национального интереса / Д. Олдермен // Высшее образование в Европе. – 2003. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступу : www.technical.bmstu.ru.
5. Стадний Є. Куди тікають українські абітурієнти? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : education-ua.org.
6. В Украине учится более 60 тысяч иностранных студентов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : fog-ua.com>Новости>2013/11/08/190227.html.
7. Обучение иностранцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : bestuniversities.com.ua>ru/obuchenie-inostrancev.
8. Иноземні студенти в Україні: хто вони? [Електронний ресурс] – Режим доступу : osvita.ua/vnz/student_life/39084.
9. Рейтинг вищих навчальних закладів України [Електронний ресурс] – Режим доступу : jsi.net.ua>scopus/ratings_uni.
10. Сколько стоит обучение в университете за рубежом? [Електронний ресурс] – Режим доступу : education-medelle.com.